

Vinko Möderndorfer

Druga preteklost

SLG Celje

upravnik
MIHA GOLOB

dramaturginja
TATJANA DOMA

lektorica
ŽIVA ČEBULJ

tehnična vodja
ALEKSANDRA ŠTERN

vodja programa
DAŠA SKRT

telefon
+386 (0)3 4264 214

e-naslov
dasa.skrt@slg-ce.si

vodja marketinga
in odnosov z javnostmi
MILANA SIMONIČ

telefon
+386 (0)3 4264 205
+386 (0)51 651 821

e-naslov
milana.simonic@slg-ce.si

koordinatorka in organizatorka
kulturnega programa
URŠKA VOUK

telefon
+386 (0)31 670 957

e-naslov
urska.vouk@slg-ce.si

producentka
MOJCA REDJKO

telefon
+386 (0)51 241 173

e-naslov
mojca.redjko@slg-ce.si

blagajna

informatorka-organizatorka
URŠKA ZIMŠEK

strokovna administrativna sodelavka
JERICA VITEZ

telefon
+386 (0)3 4264 208

e-naslov
blagajna@slg-ce.si

Blagajna je odprta vsak delavnik
od 9. do 12., ob sredah tudi
od 15. do 18. ure, ter uro pred
začetkom predstave.

tajništvo

vodja uprave
LEA TOMAN

telefon
+386 (0)3 4264 202

centrala
+386 (0)3 4264 200

e-naslov
lea.toman@slg-ce.si

svet SLG Celje

BRIGITA ČOKL
(namestnica predsednice)

NATAŠA MILOHNOJA

ANITA OVČAR

ŽIVA ČEBULJ

DUŠANKA SAFRAN
(predsednica)

strokovni svet SLG Celje

MATIJA GOLNER

DENIS KRESNIK

URBAN KUNTARIČ

MOJCA MAJCEN

SIMON MLAKAR
(predsednik)

DR. ANTON ŠEPETAVC
(namestnik predsednika)

www.slg-ce.si

Naše in vaše gledališče!

Zasedba	6
Vinko Möderndorfer	8
Matej Bogataj	
»Preteklost je prihodnost«	12
dr. Tone Kregar	
Vse naše preteklosti	20
Prvič v SLG Celje	40
Pripravljamo	42
Zasedba in vsebina predstave v angleščini	46

Vinko Möderndorfer

Druga preteklost

odrska freska
krstna uprizoritev

premiera 6. oktobra 2023

AVTORJA DRAMATIZACIJE

Tatjana Doma, Luka Marcen

REŽISER

Luka Marcen

DRAMATURGINJA

Tatjana Doma

SCENOGRAFKA

Sara Slivnik

KOSTUMOGRAFKA

Ana Janc

SKLADATELJ

Mitja Vrhovnik Smrekar

OBLIKOVALEC SVETLOBE

Andrej Hajdinjak

OBLIKOVALKA ODRSKEGA GIBA

Lara Ekar Grlj

LEKTORICA

Živa Čebulj

SVETOVALEC ZA NEMŠKI JEZIK

Stefan Oraže

IGRAJO

Oto von Eichhein, Stotnik Lukas Bilharz, Stari Mirko Bregar

BRANKO ZAVRŠAN

Ivan Novak, Partizan Matija Kolenc

DAVID ČEH

Mihael Novak, Ivan Novak mlajši

URBAN KUNTARIČ

Marija von Eichhein, Uradnica v arhivu

LUCIJA HARUM

Ana Grabner

BARBARA MEDVEŠČEK

Silvester Grabner, Peter Novak

ŽAN BRELIH HATUNIČ

Dajčmanka, Mlada Sonja, Nada Petrovič

MAŠA GROŠELJ

Tončka Kolenc, Marta, Mojca Bregar

EVA STRAŽAR

Joško Medved, Mitraljezec Nande

ANDREJ MURENC

Župnik Franc, Rudi Dojčer

TAREK RASHID

Frau Gertrude Stein, Gospa Medved, Stara Sonja

LUČKA POČKAJ

Mladi Mirko Bregar, Miroslav Novak

JAKOB ŠFILIGOJ, k. g.

Erich von Eichhein, Major Manfred Steiner, Matičar

LUKA BOKŠAN, k. g.

Doktor Izak Rieman, Hlapec, Komandir Slavc, SS poročnik

RASTKO KROŠL

VODJA PREDSTAVE

Zvezdana Kroflič Štrakl

ŠEPETALKA

Breda Dekleva

LUČNA MOJSTRA

Gregor Počivalšek,
Amadej Canjuga

TONSKI MOJSTER

Mitja Švener

REKVIZITERJA

Roman Grdina,
Đorđe Dimitrijević

DEŽURNI TEHNIKE

David Vitez

OBLIKOVALKI MASKE

Marjana Sumrak,
Andreja Veselak Pavlič

GARDEROBERKE

Suzana Pučnik,
Maja Zimšek,
Mojca Panić,
Diana Pavič

KROJAČICA

Anita Kragelj

ŠIVILJA

Ivica Vodovnik

ODRSKI MOJSTER

Gregor Prah

TEHNIČNA VODJA

Aleksandra Štern

POMOČNIK TEHNIČNE VODJE

Rajnhold Jelen

Fotografije v
gledališkem listu so
posnete v Fotohiši
Pelikan.

Za pomoč in
sodelovanje pri
uprizoritvi se
zahvaljujemo MNZC.

museum of recent history | celje

mnzrc
muzej novejšezgodovine | celje

Za pomoč se
zahvaljujemo gospodu
Samu Šavsu.

Vinko Möderndorfer

Foto Željko Stevanić

Vinko Möderndorfer (1958) je eden najbolj plodnih in vsestranskih slovenskih umetnikov – dramatik, pisatelj, pesnik, gledališki, filmski in operni režiser. V knjižni obliki je objavil več kot šestdeset del s področja proze, poezije, dramatike in esejistike.

Rojen je bil v Celju, kjer je končal gimnazijo pedagoške smeri. Študij je nadaljeval na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo, kjer je absolviral iz gledališke in radijske režije leta 1982 z diplomsko predstavo A. P. Čehova *Snubač*, diplomiral pa leta 1993. Po končanem študiju gledališke režije je na isti akademiji dve leti študiral tudi filmsko režijo.

Takoj po končani Akademiji je začel delati v slovenskih gledališčih. Hkrati pa je prevzel umetniško vodenje eksperimentalnega gledališča Glej, ki je v tem času doseglo svojo ponovno oživitvev in nov kreativni vrh, kar se je odražalo v kontinuirani produkciji ter v mnogih nagradah, ki so jih prejele predstave. Delo je kot gledališki režiser nadaljeval v slovenskih gledališčih.

Njegova literarna dela so uvrščena v številne domače in tuje antologije, v učne programe osnovnih in srednjih šol, za mature, diplome, magistrske naloge, so predmet strokovnih raziskav doma in v tujini. Več del je prevedenih v tuje jezike in uprizorjenih na tujih odrih, tujih radijskih postajah idr.

Vzporedno z gledališkimi režijami dela kot filmski, televizijski in radijski režiser. Je scenarist in režiser 4 celovečernih igranih filmov, ki so doživeli premiere na festivalih A kategorije in bili uvrščeni v programe najpomembnejših filmskih festivalov. Njegovi trije celovečerni filmi so prejeli 23 mednarodnih in domačih nagrad. V televizijskem mediju režira predvsem TV-filme, igre in dokumentarne TV-filme po svojih scenarijih. Številne radijske igre so bile predvajane tudi v tujini (Nemčija, Italija, Hrvaška), z njimi je sodeloval na najpomembnejših evropskih radijskih festivalih.

Za ustvarjanje na področjih literature, dramatike, gledališča, televizije in radia je prejel čez 50 nagrad in nominacij, med drugim nagrado Prešernovega sklada, Župančičevo nagrado, Borštnikove nagrade, nagrado Marjana Rožanca, več Grumovih nagrad, Ježkovo nagrado, več nagrad za najboljše komedijsko besedilo, čašo nesmrtnosti, desetnico in večernico.

Prvič je bil v naziv docenta za predmet gledališka režija izvoljen leta 2003, drugič pa leta 2009. Od leta 2015 do leta 2020 pa je imel naziv izrednega profesorja za gledališko režijo.

Lučka Počkaj, Andrej Murenc, Branko Završan, Luka Bokšan, Maša Grošelj, Lucija Harum, Tarek Rashid, Urban Kuntarič, Rastko Krošl, David Čeh, Jakob Šfiligoj, Žan Breljih Hatunič, Barbara Medvešček, Eva Stražar

»Preteklost je prihodnost«

»Vse je izmišljeno. Vse. Vendar ne tako zelo, da se ni tudi zares zgodilo. Natančno tako, kot je izmišljeno. In čeprav je izmišljeno, obstaja velika možnost, da se bo nekoč vse, natančno tako, kot je zapisano, tudi ponovilo.«

moto k romanu *Druga preteklost*

Kaže se, da mora vsaka generacija vedno znova odgovarjati na vprašanja o preteklosti, natančneje, o svojem odnosu do preteklosti, torej do tistega, kar so prejšnje doživljale sproti in »v živo«, kot sedanjost. Zdi se, da mora s časovne distance in obogatena za spomine, pričevanja in zgodovinske študije dopisovati zgodbo svojih predhodnikov, tudi seveda v luči spremenjenih demokratičnih standardov; kar je bilo še včeraj dopustno in skoraj samoumevno, se nam danes zdi posledica imperializma, rasizma, spolnega zapostavljanja in razrednega izkoriščanja. Tako ni presenetljivo, da so potem, ko so svoja videnja in doživetja, včasih tudi v skladu z zapovedanim – ali vsaj priporočenim in odobravanim, pogosto pa tudi mimo pričakovanega –, popisali aktivni udeleženci v drugi svetovni vojni, recimo Karel Grabeljšek o partizanjenju na obeh straneh Karavank, potem precej subverzivno in erotično Vitomil Zupan v romanu *Menuet za kitaro na petindvajset strellov*, ki je prikazal izgubljenost močnega individualista in upornega posameznika v silnem vojnem stroju in vihri vojne, nastopili hčere in sinovi borčevske generacije, posredni pričevalci njihovih dejanj in poslušalci njihovih junaških zgodb. Maja Haderlap se v romanu *Angel pozabe* ukvarja z očetovo partizansko epizodo,

ravno v enotah in na terenu, ki ga popisuje iz lastne izkušnje Grabeljšek v *Gamsih na plazu*; Maruša Krese je v romanu *Da me je strah?* popisala lastno otroško videnje in rekonstruirala pripovedi o vojnem udejstvovanju svojih staršev, obeh aktivnih v protiokupacijskem narodnoosvobodilnem gibanju, oče je bil po vojni viden družbenopolitični delavec, kot se je temu reklo. Ivo Svetina, ki je dobil ime po konspirativnem vzdevku svojega očeta, sicer enem od najvišjih funkcionarjev v odporniškem gibanju v Ljubljani, mestu, obdanem z žico in tako spremenjenem v nekakšno taborišče, je napisal dramo *V imenu matere*, Boris A. Novak v obsežni pesnitvi, eposu *Vrata nepovrata*, precejšen del nameni delovanju svojega očeta kot poveljnika partizanskih enot, tudi Krimskega odreda, a obenem tudi usodi njegovih bratov, predvojnih komunistov, ne brez zavesti o tem, kaj se jim je zaradi njihovega aktivizma dogajalo od sotovarišev in nasprotnikov. Ne nazadnje je vojni in usodi predvojnih komunistov in partizanov posvetil dovršen del svojega opusa Dušan Jovanovič, vse od prve prebojne in najprej prepovedane drame *Osvoboditev Skopja* do zadnje drame o družini revolucionarjev in usodi sinov *Razodetja*, ki so na neki način nadaljevanje in dopolnitev, presvetlitev njegove igre *Karamazovi*, o usodi družine Svetozarja Karamazova, ki ne nosi naključno imena iz Dostojevskega.

Ves čas in tudi danes nastajajo zgodovinski romani o vojnem, povojnem in predvojnem času, *Severni sij* Draga Jančarja nas postavi v pozna trideseta v Mariboru v času vzpona nacizma, *To noč sem jo videl* pa se dogaja z družino Hribar na gradu Strmol blizu Begunj; *In ljubezen tudi je* postavljena spet v vojni čas v Mariboru z okolico. *Veter z vzhoda* Toneta Partljiča obuja čase predvojnega delavskega boja in na podlagi pričevanj in dokumentov popiše usodo dijakov, ki so, nabrani z vseh vetrov in z različnih razrednih izhodišč obiskovali mariborsko šolo, s poudarkom na tistih, ki so se kasneje aktivno umetniško ali politično udeleževali. Vendar se z vojno in odporom ukvarja tudi mlajša generacija prozaistov, recimo Lenart Zajc, ki je prvi del romaneskne trilogije z naslovom *Odred* naslonil na pričevanje narodnega heroja Stanka Semiča Dakija in ostale dokumente o vstaji in začetkih oboroženega upora na Dolenjskem. Občutek imamo, da vsaj del novejših proznih del, posvečenih zgodovinski tematiki, premišlja razmerja med odporom in konformizmom, to pa so vprašanja, na katera mora odgovoriti vsaka generacija posebej. Danes morda še bolj proti toku, ki je vsegluharski, manj naivno in odločno.

Preteklost je sedanjost

Roman Vinka Möderndorferja *Druga preteklost* je saga. Popisuje namreč življenje v dolini, generično imenovani Dolina, v času nekje od konca časov agrarne reforme in svetovne vojne in sega v povojni in socialistični čas, tudi že čas tranzicije. Od usodne ljudske igre, v kateri so zamenjali vloge in so vaščani nastopili v različnih vlogah, kar je omogočilo srečanje in zakon Marije iz veleposestniške nemške družine in gostilničarjevega sina Mihaela, ošvrkne predvojno delavsko gibanje in odhod revolucionarjev v Moskvo, kjer so bili izpostavljeni stalinističnim čistkam, pa življenje njihovih otrok in ostalih prebivalcev vasi. Vse do časov tranzicije, ko se srečata razseljena nemška brata in najdeta tretjega, Petra, poročenega s hčerjo predvojnih revolucionarjev Mojco, in od njega zahtevata, da se ogradi od tastovih vojnih in povojnih aktivnosti. Da prenese maščevanje na njegovo hčer, svojo ženo, v imenu nekakšne izravnave. Sledimo torej trem generacijam, staro predstavlja nemški kralj na Betajnovi, veleposestnik, graščak in veseljak, stric iz političnega ozadja, vidimo krepitev obeh nasprotnih taborov, pripadnikov nacionalsocializma in komunistov, v prav realistični maniri spremljamo, kako so se preoblikovali centri moči vse do časa, ko je v ekonomiji spet zaživela privatna pobuda in ko Mojca s svojimi spretnostmi vodi uspešno delikateso.

Druga preteklost je tudi zgodovinski roman, saj upošteva zgodovinska dejstva. Še več; ko pripovedovalca in preišljevalca prijatelj ob pijači napelje na zgodbo o Petru in Mojci, ki je mnogim fantom ostala v lepem spominu iz časov, ko so pri njej kupovali šolsko malico, tega zagradi in ne spusti zgodovinska strast. Pogloblja se v arhive, s pomočjo nekdanjega učitelja telovadbe, v nemilosti in z grožnjo procesa zaradi preveč intimnega druženja z dijakinjo, ki je zdaj kazensko in začasno premeščen v arhiv, najdeva stare fotografije, iz katerih potem rekonstruira zgodovino kraja. Športne igre, ki so jih priredili v čast Hitlerju in njegovemu kanclerstvu kljub nelagodju nekaterih Slovencev, tudi vodilnih, da gre pravzaprav za prireditve v podporo vodji tuje države. Literarno rekonstruira ljudsko burko, na kateri se spoznata Marija, graščakova hči nemških korenin, in Mihael Novak, sin župana in gostilničarja. Najde slike bunkerjev okupatorjev in transport, s katerim so neznano kam odpeljali Nemce in okupatorjeve sodelavce po vojni. Pravzaprav ga zgodba obsede, napolni jo seveda s svojimi pričakovanji in izkušnjami, in v tem se je Möderndorfer že dokazal, le da je v romanu *Nespečnost* in najnovejšem,

Barbara Medvešček, Žan Brelih Hatunič

Odštevanja, spregovarjal o lastni zgodovini in zgodovini rodu, o dedku, ki je bil šolnik in aktivist, predvojni komunist, pa je kljub temu pristal v nemilosti pri novih oblastnikih. O očetu, ki je zaradi grožnje vojaščine pobegnil in po času begunskih taborišč v tujini našel službo v deželi »čez lužo« in pričakoval, da se mu bo življenjska ljubezen pridružila, vendar to zaradi različnih pritiskov ni bilo več mogoče, zmanjkalo pa je tudi volje. In ljubezni. O ljubeznih, tudi takšnih hitrih in zagatnih in plačljivih, nasilnih in nemogočih, je že pisal, bolj prvoosebno in s premislekom dejstva, da je bil vedno obkrožen z ženskami, tudi vzgajali sta ga od škrlatinke oglušeli teti; a fizične ljubezni, naslanjanja na kozolce, obiskovanja kuplerajev je precej tudi v *Drugi preteklosti*. Vendar ob tem tokrat zajame čas, o katerem ni neposrednih pričevanj, so le obledele fotografije v arhivih in zapisi o družabnem življenju, športnih igrah in ljudski igri in zapitem župniku, ki se strezni in pridruži partizanom, in demografska dejstva o izselitvah in demografskem preoblikovanju kraja po izselitvi slovenskih družin v Srbijo in v taborišča, ustreljenih talcih in padlih partizanov ob izdani veliki akciji, po mučenjih ujetih borcev, osvoboditvi, po vojni o eksodusu nemškega dela prebivalstva.

Preteklost je preteklost

Vendar *Druga preteklost* ni zgodovinski roman na prvo žogo. Je roman, ki premišlja, kaj zgodovina sploh je, kako je stkana iz drobnih pripovedi, iz katerih nastaja širša slika, Möderndorfer to poimenuje freska, vendar po načinu ustvarjanja te podobe in njeni dinamičnosti, živosti, v freski vidi predvsem živahnost in neujemljivost, in ker je freska izrazito večplasten in obsežen izdelek, primerja svoje delo z murali, zidnimi slikarjami Diega Rivere, mehiškega slikarja, ki je v svoje ogromne slike vpletal celotno zgodovino ljudstev in zgodovinskih dogodkov, politične veličine svojega časa in usodo vladanih. V *Drugi preteklosti* ne manjka usodnih povezav in razhajanj tistih z obrobja ljubezenske zgodbe Marije in Mihaela in potem Mojce in Petra; vidimo vozle, v katere se ljubezensko zavozlajo sadisti in njihove žrtve, kolaboranti in njihovi krvniki, vidimo odnose med starši in otroki, vidimo usode tistih, ki so ostali, in tistih, ki so odšli in se vrnili, vse od dninarjev do graščakov, od vaškega okupacijskega vojaškega poveljstva do delavcev na žagi, ki se potem uspešno preusmeri na izdelovanje zločljivih trug za fante na vzhodni fronti, vidimo, kako napreduje promet in kako se menjajo dominantne gospodarske panoge v kraju, vse do izselitve v

mesto, kjer mladi zaženejo dejavnosti, ki jih v času starševske generacije še ni bilo.

Romaneska strategija, ki je hibridna, v *Drugi preteklosti* tako prepleta premislek o zgodovini s premislekom o ustvarjanju romana; katera resničnost je bolj živa in prepričljiva, tista, ki je zakopana v dokumentih, ali tista, ki jo na podlagi lastnih izkušenj popiše pisatelj, čeprav so ravno pričevanja in dokumenti tisto, kar mu preteklost približa. *Druga preteklost* je tudi premislek zgodovinopisja, najprej njenih pasti in odsotnosti narativa, ki ga prinese ravno literatura, hkrati je spoprijem s časi, ko ni bilo lahko izbrati prave strani, predvsem ob zavesti, da etična odločitev za odmik iz cone ugodja posameznike lahko stane svobode, premoženja, tudi življenja. Kot lahko aktivizem spremeni in premeša usode vseh, ne le njegovih nosilcev. Ob tem imamo v romanu tudi premislek oziroma opozorilo arhivarja, da se zdaj, mišljena so leta po tranziciji in čas, ko je roman nastajal, piše nova zgodovina, zgodovina na novo, ki bi rada izpostavila vse tisto, kar je v prejšnji manjkalo:

»Poslal pa sem vam tudi *linke* na diplomska dela, ki se ukvarjajo s političnim delovanjem v Dolini, pa tudi s komunistično stranko, ki je imela takoj po vojni glavno besedo pri urejanju življenja v teh krajih. Ne vem, če vam bo vse to kaj koristilo. Meni se je zdelo zanimivo. Opozarjam pa vas, da so mnoge diplomske in magistrske naloge zelo, kako bi rekel, enoznačne. V socializmu, ki se ga oba še spominjava, smo propagirali samo eno resnico, poveličevali in olepševali samo nekatere dogodke, druge pa zamolčali ali jih demonizirali, in podobno se dogaja tudi danes. Obstajajo raziskave, ki sploh ne omenjajo partizanstva, ampak govorijo o banditih, lopovih iz hoste, teroristih ... uporabljajo izraze, ki jih je za partizanske upornike uporabljala tudi nacistična okupatorska vojska. Skratka; nekatere, ne vse, hvala bogu!, sodobne interpretacije tistega časa, predvsem povojnega, niso v ničemer boljše od nekdanje partijske zgodovine. Samo pogled je drugačen. Samo stran je druga. Boste videli in sami presodili. Resnica je najbrž nekje vmes.« (Str. 174)

Stavke o zgodovini, ki mora biti napisana na novo, je najlepše gostil Justin Stanovnik, predsednik Nove Slovenske zaveze, z

Andrej Murenc, Lučka Počkaj

mislijo, da so sicer morda do devetdesetih, do tranzicije, zmagali partizani, vendar zdaj zmaga pripada njim, domobrancem. Kar je potrdil prejšnji minister za kulturo, doktor zgodovinar, ko je s svastikami potetoviranim neonacistom v rumenih avtomobilističnih telovnikih podelil status društva s posebnim pomenom za narod. Verjetno zaradi njihove izravnalne zgodovinske vloge, morda tudi z mislijo iz filma *Kabaret*, da prihodnost pripada njim.

Druga preteklost je tudi ljubezenski roman. Na več ravneh, gre za popise ljubezni, ki so se končale zaradi razredne neenakosti, vzniknile zaradi konformizma in zavesti, da je treba premoženje nalagati na kup, da se ne porazgubi, homoseksualnih ljubezni, ki jih je prekinila vojna, v ospredju je najprej ljubezen starševske generacije, Marije in Mihaela, pa klasična ljubezen ob kuliseriji razrednega ostrenja v Sovjetski zvezi, nakar se sadovi prepletejo, z Mojco in Petrom. Fant sreča dekle, dekle sreča fanta, tako se začne vsaka zgodba, ugotavlja pripovedovalec romana.

O tem je roman o spravi, kar dramatisacija še poudarja s srečanjem in sprijaznjenjem s preteklim na samem koncu. Potem ko se Peter upre svojim bratom, ki od njega zahtevata, da njegova žena, njuna svakinja, zve za vse morebitne, nedokazane krivice, ki naj bi jih kot partizanski poveljnik in poveljnik taborišča zagrešil njegov tast, ko se že skoraj razidejo in ni od družinskega srečanja nič, razen malo jeze in slabega priokusa, na koncu – romana in dramatisacije – se vsi skupaj, v nekakšni v večnost zamrznjeni sliki na samem vogalu freske, zazrejo. V daljavo, v prazno. Čez, naprej, upajmo, da v čase brez revanšizma in prenašanja bremen preteklosti na naslednje generacije. *Druga preteklost* je pripoved – in dramatisacija – o tem, kako moramo preteklost razumeti v vsej njeni kompleksnosti in protislovnosti, da moramo preseči stanje, ko je prihodnost samo odsev in ponovitev preteklosti. Preteklost ni in ne sme biti prihodnost, ker če bi bila oziroma dokler bo, bomo ponavljali napake preteklosti, generirali nasprotja in mržnjo, tudi krvoželjnost in krvoprelitja. Mrtvi in preteklost kot breme pritiskajo na pleča živih, tako nekako je filozof delavskega upora repliciral misel svojega predhodnika izpred skoraj dva tisoč let, ki je zelo svetopisemsko in novozavezno rekel, naj mrtvi pokopljejo svoje mrtve. Da bi potomci in nasledniki lažje zadihali.

Vse naše preteklosti

»Dobre zgodbe so vedno izmišljene zgodbe, ki pa morajo biti izmišljene tako, da jim verjamemo bolj kot resničnosti.«

S tem citatom, ki ga avtor sam izreče v prologu romana *Druga preteklost*, je jasno nakazana pot, po kateri bo peljal svojo pripoved prepleta zgodovinskih dejstev in literarne fikcije. Tovrstnemu uveljavljenemu in med bralci priljubljenemu avtorskemu pristopu oz. žanru nikakor ne gre oporekati, čeprav pri literarizirani zgodovini oz. literaturi, ki obravnava pomembne vsebine, dogodke ali procese iz preteklosti, previdnost nikoli ni odveč. Vselej namreč obstaja bojazen, da bi nekritični bralec le-to dojel kot objektivno zgodovinsko resnico in jo kot takšno tudi ponotranjil. Vključno z vsem izmišljenim, posplošenim, romantiziranim in mitiziranim, ki s preverljivimi zgodovinskimi dejstvi nima dosti skupnega. Zato ne bo odveč, če na hitro preletimo časovni, prostorski in seveda vsebinski kontekst Möderndorferjeve zgodbe.

Če čas ni vprašljiv, roman nas namreč vodi od tridesetih do devetdesetih let dvajsetega stoletja, pa je prostor dogajanja že malce bolj izmuzljiv, a kljub temu dovolj poveden. Pri izmišljeni »Dolini« gre brez dvoma za trg oz. kraj ali večjo vas nekje v celjski kotlini, natančneje v spodnji Savinjski dolini, ki jo hribovje »Grmade« ločuje od (zasavskih) premogovnikov, bližnje mesto, ki ima prav tako pomembno vlogo v romanu, pa je Celje. Tu sta stari grad in mestni park s fontano, tu je Gosposka ulica z bordelom, tu so zapori, kjer nacisti mučijo in streljajo slovenske rodoljube, in tu je zid, pred katerim stojijo ujeti in zasramovani partizani. V njegovi bližini pa tudi (Hude) jame in taborišča (Teharje in Petriček) za povojne poražence in njihove otroke. Ne nazadnje vse to dogajanje dokumentira mestni fotograf, ob katerem takoj pomislimo na mojstra Pelikana. In tudi delikateso, v kateri Mojca prodaja svoje sendviče, mnogi Celjani še dobro pomnijo. V teh prostorskih in časovnih gabaritih se torej giblje pripoved, v kateri se prepletajo tri nevrvalgične točke naše skupne zgodovine, naše skupne preteklosti. Oziroma trije vsebinski, med sabo tesno prepleteni in vzročno-posledično povezani poudarki.

David Čeh, Urban Kuntarič

Branko Završan, Luka Bokšan, Lucija Harum

Prvi je usmerjen v napeta mednacionalna razmerja oziroma odnos med Nemci in Slovenci v času pred in med drugo svetovno vojno in neposredno po njej. Drugi se osredinja na čas vojne in okupacije, ki ga je zaznamoval krvavi spopad med surovim nacističnim raznarodovanjem in narodnoosvobodilnim gibanjem. Tretji poudarek pa velja dogajanju neposredno po vojni, obremenjenemu z maščevalnim in revolucionarnim nasiljem ter etničnim izbrisom tukajšnje nemške skupnosti, posledično pa se ukvarja s še vedno nezaceljenimi ranami ter žgočim in nerazrešenim vprašanjem zgodovinske pomiritve in narodne sprave.

***

V uvodu velja omeniti, da avtorjev prikaz predvojnih nemško-slovenskih odnosov v svoji slikovitosti rahlo prestopa okvire obstoječih zgodovinskih spoznanj. Opisane nacionalne razmere so namreč bližje zadnjim desetletjem Habsburške monarhije kot pa časom po nastanku kraljevine južnih Slovanov, ko so se okoliščine močno spremenile v prid slovenstva. Mesta in trgi, v katerih so dotlej Nemci oz. nemško čuteči prebivalci dejansko imeli veliko politično, družbeno, gospodarsko in kulturno premoč, so se očitno slovenizirala, število nemškega (avstrijskega) oz. nemško govorečega in nemško čutečega prebivalstva pa občutno zmanjšalo. Precej uradnikov in učiteljev je odšlo ali bilo prisiljeno oditi, del ponemčenih Slovencev se je tudi pragmatično »resloveniziral«. Po štetju leta 1921 je v Sloveniji s Prekmurjem vred živelo dobrih 41.500 prebivalcev z nemškim maternim jezikom ali slabi 4 % celotnega prebivalstva, ob štetju leta 1931 pa je to število padlo pod 30.000 oz. dobra 2,5 % celotnega prebivalstva. Uradne oblasti so poskušale na različne načine zmanjšati statistični delež nemštva, zato podatki ne odslikavajo povsem realnega stanja. Teh rezultatov Nemci niso priznavali oz. so trdili, da naj bi jih med vojnama na Slovenskem živelo med 50.000 in 70.000, kar je po drugi strani spet precej pretirano število. Če izvzamemo strnjeno naselitev na Kočevskem (t. i. Kočevarje), je največ Nemcev v Sloveniji živelo ravno na Spodnjem Štajerskem, kjer so bili raztreseni po trgih in mestih, največ v severovzhodnem delu pokrajine. A tudi na Celjskem je bila nemška manjšina vse prej kot zanemarljiva. Ne sicer zaradi svojega števila, saj jih je npr. v »starodavnem nemškem mestu« Celje po že omenjenih štetjih l. 1921 živelo manj kot 900, l. 1931 pa niti 500 ne, še manjše je bilo število v ostalih krajih. A je bila njihova prisotnost še

vedno očitna. Ob poudarjeni narodni zavesti ter bogati kulturni in politični tradiciji je bila zanjo značilna zlasti gospodarska moč. Več industrijskih podjetij je bilo namreč v nemških kot pa slovenskih rokah, močan položaj so Nemci imeli tudi v bankah in denarnih zavodih, kljub agrarni reformi so ohranili dosti veleposesti, med njimi je bil visok odstotek izobražencev in ljudi svobodnih poklicev, zlasti pa je bilo veliko dobro stoječih trgovcev in obrtnikov. Zato ne preseneča, da so tako v mestu kot podeželskih trgih, npr. v Vojniku, Štorah, Rogatcu, Šoštanju ali Vitanju, Nemci predstavljali dosti močnejšo in vplivnejšo skupino, kot bi to bilo mogoče sklepati glede na njihovo število, povrh tega pa je bilo od njih posredno (kot delavcev, uslužbencev, strank ipd.) odvisno tudi precejšnje število Slovencev. Posledično je to omogočalo tudi določen vpliv na politično oblast, ki pa je vsaj v formalnem smislu pripadala slovenski politični eliti, tako liberalne kot zlasti katoliške provenience. Res je, da se je uradna politika do nemške manjšine spreminjala, od odkrito sovražne v prvih letih po prvi svetovni vojni, do dokaj naklonjene v času kraljeve diktature. Takrat so se jugoslovanske oblasti s svojim zunanjepolitičnim približevanjem Nemčiji odločile za spremembo svoje manjšinske politike ter nemški manjšini odobrile kar nekaj dolgo zaman zahtevanih pravic in privilegijev, zlasti na šolskem in društvenem področju. Med drugim je bilo leta 1931 tudi v Sloveniji dovoljeno ustanavljanje krajevnih skupin Švabsko-nemške kulturne oz. prosvetne zveze (Schwäbisch-deutscher Kulturbund), pod skrajšanim imenom bolj znane kot Kulturbund. Vse do konca diktature je bila nemška manjšina v Sloveniji deležna primerne zaščite, obenem pa je znotraj nje v ospredje vedno bolj prihajala mlajša generacija t. i. prenoviteljev, ki se je za razliko od starejših predstavnikov radikalnega avstrijskega, a vendarle liberalnega nemštva, vedno bolj istovetila z nacionalsocialistično ideologijo ter njenimi predstavami o življenjskem prostoru nemškega naroda. Pripadniki nemške oz. ponemčene manjšine, t. i. folksdojčerji, na jugovzhodnih kot tudi drugih mejah imaginarnega velikega nemškega rajha, so po svojem trdnem prepričanju predstavljali predhodnico velikega nemškega naroda na zgolj začasno in krivično izgubljenih nemških tleh, ki pa bodo kmalu ponovno osvobojena in priključena matici. Ko je leta 1933 v Nemčiji prevzel oblast Hitler, se je nacifikacija nemške manjšine še stopnjevala in ravno celjski Nemci, katerih najbolj vneti posamezniki so že leta 1933 nosili značke s kljukastim križem ter javno dvigali

Urban Kuntarič, Lucija Harum

desnice v hitlerjevski pozdrav, so bili tozadevno nadvse aktivni in agilni, celjska krajevna skupina Kulturbunda pa je po mnenju avstrijskega konzula v Ljubljani že leta 1934 veljala za duhovno središče nacionalsocialističnega gibanja v Dravski banovini. Podobno je bilo tudi v nekaterih drugih krajih in trgih na Celjskem, a resnici na ljubo bi kraj, kot je »Dolina« – z večinskimi nemškimi ali t. i. »nemškutarskim« oz. »nemčurskim« prebivalstvom vsaj na območju Savinjske doline, kot že za Avstro-Ogrske ene bolj slovensko zavednih štajerskih regij – težko našli. Prav tako bi javno praznovanje nacionalsocialističnega prevzema oblasti v Nemčiji v gostilni kakšnega župana, ne glede na njegove siceršnje politične preference in narodno zavest, gotovo sprožilo burne reakcije in tudi politične sankcije.

***

Razmere v deželah, ki so jih med drugo svetovno vojno okupirali Nemci, so se med sabo močno razlikovale, na njihovo specifično pa so vplivali narava, metode in cilji okupacijske politike in nemškega odnosa do prebivalstva. Od razmeroma blagih oblik do brutalnega, tako rekoč genocidnega terorja v samem izhodišču. Ločnica, ki je v glavnem potekala med zahodno Evropo ter njenim vzhodom in jugovzhodom, je bila tozadevno očitna. Življenja npr. na okupiranem Danskem nikakor ni mogoče primerjati s tistimi na Poljskem. Ali na Balkanu oz. v Jugoslaviji, ki je zaradi svoje multietničnosti, množstva religij ter vseh ostalih kulturnih, družbenih in zgodovinskih razlik in napetosti gotovo sodila med okolja, ki so se ob okupaciji oz. razkosanju znašla v najbolj nezavidljivem položaju. Znotraj jugoslovanskega konteksta je treba gledati tudi na nemško okupacijo slovenskega ozemlja. Tudi tukaj je bil položaj posameznika in posledično njegov odnos do okupacijske politike odvisen tako od njegove nacionalne identitete in zavesti kot svetovnega nazora. Pri čemer pa so bile zaradi temeljnega cilja okupatorja, se pravi ponemčenja dežele in njenega prebivalstva, razmere vendarle specifične in še dodatno zaostrene. Tukaj živeče nemško oz. nemško čuteče prebivalstvo, ki je okupatorja pozdravilo kot osvoboditelja izpod jugoslovanskega oz. srbskega jarma, ni imelo nikakršnih zadržkov, da ne bi z njim aktivno sodelovalo. Ob nacionalnih čustvih, prepojenih z nacistično ideologijo, lahko mirno govorimo tudi o peti koloni v klasičnem smislu besede. Ponekod, na primer v Mariboru, so oboroženi kulturbundovci

prevzeli oblast že pred vkorakanjem nemških enot, iz njihovih vrst so prihajali vojaški obveščevalci, kasneje pa kader za lokalno politično oblast, administracijo in propagandno službo, pa tudi gestapovsko agenturo. Sila redki posamezniki, kakršna je bila celjska nemška pisateljica Alma Karlin, so nacionalsocializmu in okupaciji odločno nasprotovali od samega začetka. Gotovo vsi Nemci niso odobravali nasilja nad svojimi slovenskimi sosedi, še manj v njem sodelovali, a večina je novi oblasti ostala lojalna do konca in v okviru totalne vojne svojo usodo v tem prostoru vezala na zmago ali poraz nemškega orožja.

Kompleksnejši je bil odnos do okupacije tiste večine prebivalstva, ki bi ga danes, tako kot že takrat, lahko označili za slovenskega. Del prebivalstva izrazito slovensko narodno zavestjo je nacizem zavračal predvsem iz nacionalnih, deloma pa tudi ideoloških razlogov, pa najsi gre za ljudi liberalne, katoliške ali socialistične provenience. To velja zlasti za slovensko družbeno in kulturno elito, na čelu z izobraženci, ki je pred okupacijo vodila, usmerjala in osmišljala javno življenje. Ker je ta sloj slovenskega prebivalstva predstavljal največjo oviro ponemčevalnim načrtom, so nacistične oblasti že takoj po prihodu aretirale najvidnejše posameznike in jih nato skupaj z družinami izgnale izven meja rajha, v Srbijo in na Hrvaško, ter na ta način obglavile narodno telo. Podobno velja za vse tiste, ki so se na Štajersko priselili po letu 1914, zlasti Primorce, saj pri njih ni bilo mogoče staviti na deželno pripadnost in zgodovinsko povezanost z nemštvom, kot je to veljalo za ostalo slovensko štajersko prebivalstvo, katerega etnična identiteta pogosto ni bila povsem enostavna.

Slednje je predstavljal največjo skupino prebivalstva, za katero so nemške oblasti ocenile, da fizična odstranitev ni potrebna, kot je bilo to v delih Poljske, da o Judih sploh ne govorimo, temveč je tistim, ki bi uspešno prestali sito rasnih in političnih kriterijev, namenila postopno vključevanje v nemško narodno telo. V zameno za to, da lahko, vsaj začasno, ostanejo na svojih domovih in še naprej opravljajo svoje delo, pa se je od njih seveda pričakovala ne le absolutna hvaležnost, poslušnost in lojalnost, temveč tudi prizadevnost in angažiranost v procesu germanizacije in nacifikacije. Vsakršen odklon je predvideval hude sankcije, ne le proti neposrednim kršiteljem, temveč tudi njihovim svojcem. Pri čemer je treba priznati, da je bilo simpatiziranje ali celo navdušenje nad nacističnim redom in njegovo socialno in gospodarsko politiko v določenih

Lučka Počkaj, Branko Završan, Luka Bokšan

slojih slovenske družbe opazno in prisotno že pred vojno. Nezanemarljiv del delavstva in revnejšega podeželskega prebivalstva, razočaran nad gospodarsko slabo razvito, socialno zanemarjeno in politično kaotično jugoslovansko kraljevino, si je v primeru okupacije obetal izboljšanje ekonomskega položaja. Številni, zlasti starejši, so si od Nemcev obetali red in razmere, kot so jih pomnili še iz Avstro-Ogrske, predvsem pa so ljudje, med njimi celo zavedni Slovenci in antifašisti, s strahospoštovanjem gledali na nemško silo, ki je mlela vse pred sabo. Posledično se je velika večina prebivalstva vdala v usodo, se na različne načine poskušala prilagoditi novim okoliščinam in razmeram ter se trudila znati in preživeti, kot je vedela in znala. Zaradi narave in ciljev nemške okupacije, naj ponovimo, da je šlo za etnocid, ozemlje pa je bilo v praksi tretirano kot del tretjega rajha, formalna upravna kolaboracija, do kakršne je prišlo npr. v italijanski okupacijski coni oz. ljubljanski pokrajini, sploh ni prišla v poštev. Kar pa seveda še ne pomeni, da odnosa in vedenja dela prebivalstva ni mogoče označiti kot odkrito kolaboriranje. Slednje se je odražalo v pretirani vnemi pri izvrševanju ukazov in opravljanju nalog znotraj nacističnih organizacij, kot je bila Štajerska domovinska zveza, pri angažiranem in prostovoljnem sodelovanju v nižjih strukturah nemške civilne uprave in njenih represivnih organov, zlasti pa v primerih očitnega ovaduštva in izdajstva drugače mislečih in narodno zavednih sonarodnjakov. Ponekod jasne, drugje spet bolj zabrisane ali gibljive meje med pasivnim prilagajanjem in aktivno kolaboracijo so bile pogosto odvisne ne le od posameznikovih osebnostnih značilnosti, vrednot in etike, temveč tudi od spleta okoliščin. Pri čemer se je odnos oz. položaj tudi spreminjal. Ni malo primerov posameznikov in družin, katerih začetno navdušenje nad okupacijo se je iz različnih razlogov hitro ohlajalo in so na koncu, tudi povsem prostovoljno, pristali v odporiških vrstah. Nedvomno je k temu prispevalo tudi usihanje nemške premoči na svetovnih bojiščih, zlasti poraz v Stalingradu. Proces je bil, sicer redkeje, lahko tudi nasproten. Tako so se nekateri posamezniki, že leta 1941 vključeni v odpor, od njega distancirali ali celo odkrito pristali na strani okupatorja. Vendarle pa gre pri slednjem bolj za individualne primere, do katerih je privedel predvsem strah za lastno preživetje ali usodo najbližjih kot posledica gestapovskih metod nasilja in izsiljevanja, v manjši meri pa tudi ideološka nesoglasja ter osebne zamere in razočaranja.

Že zaradi omenjenega dejstva, da je slovensko ozemlje pod nemško okupacijo v praksi veljalo za sestavni del Hitlerjeve Nemčije, je tukajšnji narodnoosvobodilni boj potekal v specifičnih, v evropskem merilu morda celo najtežjih razmerah. Zato so bili do njega sprva zadržani tudi mnogi, okupaciji in nacizmu sicer nenaklonjeni Slovenci in tudi zato je odločitev za odpor in odhod v gozdove zahtevala toliko več poguma in srčnosti, brezkompromisnosti in idealizma, ki so ga premogli predvsem razmeroma maloštevilni, a dobro organizirani ter v industrializiranih okoljih tudi vplivni komunisti. Čeprav niso tajili svojih ambicij po spremembi družbenega reda, jim, kljub začasnemu zadregi zaradi ujetosti v Stalinov pakt s Hitlerjem, tudi ni mogoče očitati pomanjkanja narodne zavesti. V razmerah, ko slovenska politična elita v Ljubljani ni bila kos položaju in je v prepričanju, da je to zanjo in za narod še najbolj, vedno bolj tonila v takšno in drugačno kolaboracijo, so izkoristili svojo zgodovinsko priložnost, prevzeli iniciativo in oblikovali jedro odporiškega gibanja na Slovenskem. K uporju niso pritegnili zgolj svojih političnih zaveznikov znotraj Osvobodilne fronte na čelu s krščanskimi socialisti, ki so prav tako verjeli v korenite spremembe slovenskega človeka in družbe, temveč tudi vrsto neuklonljivih, nad okupacijo ogorčenih posameznikov, ne glede na njihov politični in svetovni nazor. A čeprav je bila odporiška mreža zelo heterogena, so partijski disciplinirani komunisti skupaj s svojim skojevskim podmladkom sestavljali štiri petine od skoraj tristo štajerskih partizanov v prvem letu upora.

Z orožjem se zoperstaviti nemški sili je bilo leta 1941 izredno hrabro, že skorajda iracionalno dejanje, nemški odgovor pa neusmiljeno brutalen. Velika večina prvih upornikov, njihovih sodelavcev in podpornikov je padla, bila pobita ali odpeljana v taborišča, krvavi davek so plačali tudi njihovi svojci ter številne kmečke družine, ki so partizanom, v katerih so videli predvsem borce za svobodo in slovenstvo, nudile zavetje in hrano. Najhuje je bilo poleti 1942, saj so med nemško akcijo zatrtja upora, navodila zanjo je izdal sam Himmler, potekala množična streljanja talcev v celjskem Starem piskru ter aretacije celotnih družin, ki so jih nato deportirali v koncentracijska (Auschwitz) in druga, med njimi otroška taborišča (Ukradeni otroci). Globoko v kolektivni spomin Celjanov se je vtisnil tudi novembrski sramotilni sprevod mrtvih in ujetih partizanov po mestnih ulicah. Nasilju nad odporniki in njihovimi svojci so gotovo botrovale tudi izdaje. Tako tiste, izsiljene med gestapovskim mučenjem, kot tudi druge, ki so bile preplet osebnega koristoljubja,

Eva Stražar, Žan Brelih Hatunič

Branko Završan, Lučka Počkaj, Jakob Šfligoj, Maša Grošelj, Eva Stražar, Tarek Rashid, Žan Brelih Hatunić, David Čeh, Rastko Krošl

lojalnosti do uradne oblasti, nezaupanja do oboroženih ljudi, ki jih je nemška propaganda označevala za bandite, roparje in morilce, predvsem pa velikega strahu pred nemškimi represalijami.

Za podrobnejše opisovanje vojnega dogajanja na tem mestu ni prostora, zavoljo zgodovinskih dejstev pa je treba opozoriti na nekatere netočnosti, navedene v romanu. Za izvedbo raznarodovalne politike, kot tudi za povračilne ukrepe proti upornikom oz. njihovim svojcem in podpornikom, niso bile pristojne enote redne nemške vojske, pač pa civilna uprava ter njeni represivni organi, od orožnikov do zloglasnega gestapa. Izgone na tisoče Slovencev že v prvih mesecih okupacije ter operacije proti upornikom in z njimi povezano nasilje nad civilnim prebivalstvom so izvajale v glavnem različne policijske enote, streljanja talcev denimo 72. rezervni policijski bataljon iz Münchna, stacioniran v Celju. Prav tako, vsej nacistični brutalnosti navkljub, ni znan primer, da bi v maščevalnem povračilu za enega ubitega Nemca okupator, po vzoru streljanja v srbskem Kragujevcu, na licu mesta določil in izvedel pomor sto naključno izbranih civilistov (med stoterico žrtev frankolovskega zločina februarja 1945 so bili ujeti partizani in drugi odporniki) ali pa jih, kot je primer prebivalcev Doline iz romana, deportiral v koncentracijska taborišča. Pač pa so tja, kot rečeno, množično pošiljali podpornike in svojce upornikov. Z izjemo posavsko-obsoteljskega izselitvenega pasu, od koder so že jeseni 1941 izselili celotne vasi, kasneje tudi ni prihajalo do tako množičnih izgonov. Kar pa seveda ni veljalo za tiste posameznike ali družine, ki so se tako ali drugače pregrešili zoper oblast ali pa niso izpolnjevali strogih rasno-političnih kriterijev. Skupno je bilo tako iz nemškega okupacijskega območja izgnanih oz. prebeglih približno 80.000 ljudi, približno desetina prebivalstva. Težko verjetnih je še nekaj, sicer vznemirljivih poudarkov ali pa obrobni omemb v romanu. Slovenski sodelavec gestapa in mučitelj ujetih partizanov, takšnih posameznikov žal ni manjkalo, skoraj gotovo ni nosil belogardističnega pokrivala, saj njegova tukajšnja vloga tega ni niti zahtevala niti dovoljevala. Tudi pri omembah vloge in položaja slovenske duhovščine velja previdnost, da razmer iz Ljubljanske pokrajine ne zrcalimo na nemško okupacijsko cono, iz katere je bila velika večina duhovnikov izgnana že poleti 1941, zato tukajšnja Cerkev pravzaprav niti ni mogla biti kakršenkoli resen političen dejavnik. Ob rob bitke oz. partizanskega napada na Dolino pa velja le dodati, da takšnega primera na širšem celjskem področju vsaj

do leta 1944 ne poznamo, kaj šele, da bi v njem padli vsi borci. Gotovo pa se, tudi v časovnem smislu, lahko najde vzporednica z uničenjem številnih manjših partizanskih skupin ali celo zadnjega boja Pohorskega bataljona.

***

»Maščevanje je bilo eden temeljnih kamnov povojne Evrope.« Tako je v svojem delu Podivjana celina zapisal angleški zgodovinar Keith Lowe, v njem demistificiral pojmovanje konca vojne kot neke prelomne točke, s katero je bilo končano vse gorje, ter predstavil razmere v Evropi neposredno po vojni, kamor je umestil tudi dogajanje na naših tleh. Le-to je bilo še posebej kaotično in surovo, saj so se v njem prepletali med sabo težko ločljivi procesi evforije in represije, vse od maščevanja nad okupatorji in njihovimi sodelavci do ideološkega obračuna z dejanskimi in potencialnimi političnimi nasprotniki. Vzporedno z umikom stotisočev obupanih in še vedno nevarnih poražencev skozi naše kraje, zaradi česar so se boji nadaljevali še po formalni nemški kapitulaciji, so oblast v deželi prevzeli organi Osvobodilne fronte in Komunistične partije. Obenem so se pričele čistke, ki so jih po navodilih iz državnega političnega in vojaškega vrha opravljale predvsem enote Jugoslovanske armade ter OZNA, politična policija oz. služba za boj proti t. i. notranjemu sovražniku, ki je kot »udarna pest« revolucije delovala bolj ali manj samostojno in neodvisno. Ob vojnih ujetnikih je, kot drugje po Evropi, največji račun plačala nemška manjšina. Uresničilo se je to, kar je napovedala Alma Karlin, ki je bila prepričana, da se bodo ob uri plačila Nemci težko izognili kolektivni krivdi in da se bo srd preganjanih in zatiranih usmeril tudi na tiste, ki sami morda res nimajo krvavih rok, a proti zlu tudi ničesar ne ukrenejo. Vseevropski obračun z Nemci ter njihovimi simpatizerji in sodelavci ni bil značilen zgolj za okolja, v katerih so oblast prevzeli komunisti, zahteve po kolektivnem maščevanju nad t. i. folksdojčerji pa so že med vojno prihajale tudi iz slovenskega protirevolucionarnega tabora. Le da je v takšnih primerih, in tako je bilo tudi pri nas, k ostrini in razsežnosti obračuna prispevala tudi ideološka komponenta in politični motiv, natančneje ponujena priložnost, da se z enim zamahom eliminira tudi »razrednega sovražnika« oziroma ostanke predvojnih gospodarskih in političnih elit ter posledično zelo prikrojeno in selektivno tolmačenje tega, kdo je nemškutar, kolaborant oziroma narodni izdajalec. Kočevski Nemci, ki so

Jakob Šfiligoj, Maša Grošelj

Eva Stražar, Žan Brelih Hatunić

iz Posavja in Obsotelja krenili šele maja 1945, so se pomešali v begunski val ter so bili nato večinoma ustavljeni, še preden so prišli v Avstrijo; večina spodnještajerskih Nemcev pa je v glavnem še pravočasno zapustila slovensko ozemlje in se umaknila na varno v Avstrijo. To zlasti velja za vodilne osebe upravnega in represivnega aparata in njihove družine. Osvoboditev je tako dočakal le del manjšine, ki bodisi ni uspel ali pa, v prepričanju, da za to ni razloga, ni hotel zbežati, nekaj sto Nemcev pa je nato ilegalno zbežalo preko meje še v prvih mesecih po koncu vojne. Takoj ob prevzemu oblasti je OZNA prevzela tudi vse pristojnosti v zvezi z Nemci, pri zbiranju podatkov o njihovem vedenju med okupacijo pa je sodelovala zlasti Komisija za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev za Slovenijo ter okrajni odbori in drugi organi OF, ki so pomagali pri sestavljanju seznamov Nemcev, ki jih je treba aretirati. O končni usodi vsakega posameznika naj bi odločal zlasti njegov odnos do slovenskega prebivalstva ter članstvo v Kulturbundu, načeloma pa naj bi bili tisti, ki se med vojno niso pregrešili proti Slovencem, izgnani, medtem ko bi ostale zaprli v taborišča in jih tam posamično obravnavali. Nekaterim so kot vojnim zločincem kasneje sodila vojaška sodišča, dosti več pa jih je bilo usmrčenih izvensodno. Mnogo celjskih nemških meščanov je bilo tako že v prvih povojnih dneh pobitih v Starem piskru, Košnici, na drugih koncih mesta ter v okoliških obrambnih jarkih ali pa so bili odpeljani na Teharje ter od tam naprej na različna morišča. Do izvensodnih pobojev in likvidacij je prihajalo tudi drugje na terenu oz. na različnih lokacijah in krajih. Otroke aretiranih, zaprtih in usmrčenih so odpeljali v začasno otroško zavetišče oz. taborišče v prostore nekdanje Petričkove gostilne nad Savinjo, kasneje pa v razne mladinske domove (Otroci s Petrička).

Tistim Nemcem, ki so se najhujšemu izognili, so oblasti zaplenile posest, nato pa jih, z redkimi izjemami, izgnale v Avstrijo. V prvih povojnih mesecih zlasti nemške koloniste, večinoma kočevske Nemce, nato tiste, ki so bili v taboriščih in zaporih, a niso bili usmrčeni ali postavljeni pred sodišče, od decembra 1945 do srede leta 1946 pa so bili izgnani še skoraj vsi preostali Nemci, skupno več kot 10.000. Razmere v zbirnih taboriščih, zlasti v Strnišču pri Ptujju, kot tudi pri samem izseljevanju, so bile izredno težke, tako da je zaradi lakote, pomanjkanja, zime in grobega ravnanja stražarjev med dolgotrajnim transportom, ki je bil posledica slabe organizacije in neuskladenosti z oblastmi na drugi strani meje, pomrlo še

dosti ljudi. Dejstvo je, da so v sistematičnem maščevalnem etničnem čiščenju s poboji in izgoni skoraj v celoti izginile nemške skupnosti na spodnjem Štajerskem, s čimer je bil na najbolj grob način zaključen desetletja trajajoči mednacionalni spopad za primat v deželi. O tem priča tudi prvi povojni popis prebivalstva iz l. 1948, ki je na celotnem ozemlju republike Slovenije naštel manj kot 2.500 Nemcev in Avstrijcev.

***

Druga preteklost se kot svojevrstna družinska saga in obenem freska slovenskega dvajsetega stoletja dotika tudi drugih, zgoraj neomenjenih zgodovinskih tem in vprašanj. In četudi bi bilo zanimivo kontekstualizirati še katero, za nadaljnjo zgodovinarsko pravovernost ali morda celo pikolovstvo ni potrebe. Kljub nekaterim netočnostim, občasnemu posploševanju ali kronološki površnosti je avtor odlično zadel in povzel duh časa in v celoviti pripovedi ter prepletu posameznih usod zgodovinskemu okostnjaku z umetniško intervencijo dodal kri in meso, pa tudi dušo in srce, nujno potrebno za razumevanje preteklosti in vživljanje vanjo. Z drugimi besedami, ničesar zapisanega v romanu ni mogoče označiti za izkrivljanje zgodovinskih dejstev, saj prav vse, kar je zares pomembnega, temelji na tem, kar se je dejansko dogajalo. Morda na malenkost drugačen način, malce prej ali pozneje, v malce manjšem ali večjem obsegu, morda nekim drugim ljudem, v drugi Dolini ali na drugi Grmadi. V neki drugi izmed vseh naših preteklosti, ki nas še vedno spremljajo in nam dihajajo za vrat. In med katerimi je tudi Möderndorferjeva, ki ji, čeprav morda res izmišljeni, lahko verjamemo in smemo verjeti.

Jakob Šfiligoj, Lučka Počkaj, Urban Kuntarič

Prvič v SLG Celje

Jakob Šfiligoj, dramski igralec

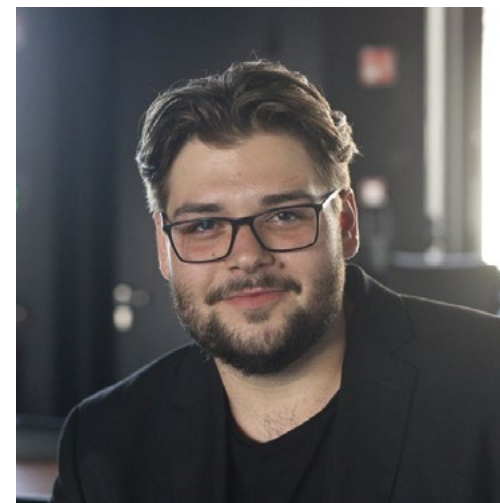

Foto Domen Lušin

Jakob Šfiligoj je 24-letni študent dramske igre na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo. Prihaja iz Nove Gorice. Od nekdaj je bil ljubitelj gledališča. Že kot otrok si je želel biti igralec in z odraščanjem je ta želja samo še rastla. Obiskoval je glasbeno šolo in se učil klavirja in kasneje tudi solo petja. Po osnovni šoli je pot nadaljeval na dramski gimnaziji v Novi Gorici in v času srednje šole ustvarjal na šoli, v Amaterskem mladinskem odru Slovenskega narodnega gledališča Nova Gorica in dve leti v zamejskem Prosvetnem društvu Štandrež. V tem času so se z društvom udeležili Srečanja gledaliških skupin Severne Primorske 2017 – Linhartovega srečanja, na katerem je prejel nagrado za najboljšo moško stransko vlogo. Leta 2018 je z ekipo Amaterskega mladinskega odra za avtorski projekt *Šest oseb išče williama* dobil nagrado vizionar za najboljšo predstavo

v celoti in leto kasneje sta z Borutom Petrovičem dobila nagrado vizionar za igralski tandem v predstavi *V našo skuto ne pojdejo*. Po srednji šoli je eno sezono delal kot šepetalec v SNG Nova Gorica in dobil tudi priložnost nastopanja v projektih novogoriškega teatra, in sicer v predstavah *Za narodov blagor*, *Baron Munchhausen* in *Šest oseb išče avtorja*. Leta 2020 je maturiral in se prijavil na sprejemne izpite na AGRFT. V letih študija so ga kot gosta spet sprejeli v novogoriškem ansamblu v predstavi *Mojster in Margareta*. Za vlogo Russella v produkciji *Praznovanje* je prejel študentsko nagrado zlatolaska za najboljšo stransko moško vlogo. Dobil je tudi prvo priložnost pred kamero v seriji *Gospod profesor*. Trenutno začena z diplomskim, 4. letnikom na Akademiji in je vesel, da lahko že kot študent ustvarja in sodeluje tudi v SLG Celje.

Matteo Spiazzi

Paradiž

grenka komedija
krstna uprizoritev

REŽISER

Matteo Spiazzi

PREMIERA

decembra 2023

Sodobna pravljica, ki slavi življenje
– z enakimi možnostmi za vse.

Italijanski režiser in pedagog Matteo Spiazzi (1987) je diplomiral na Akademiji dramske umetnosti Nico Pepe v italijanskem Vidmu iz gledališke režije, specializiral se je za delo z gledališko masko. Deluje kot režiser, gledališki pedagog, predavatelj, producent in organizator dogodkov v Italiji in tujini. O gledališki maski je med drugim predaval in vodil seminarje na veronski univerzi, Centralni univerzi Quito, na umetniškem oddelku univerze v Tartuju v Estoniji, na beloruski nacionalni akademiji dramske umetnosti v Minsku, na kijevski Univerzi kulture, pa tudi na gledališki akademiji DAMU v Pragi. Za svoje režijsko delo je prejel več nagrad in priznanj.

Grenka komedija *Paradiž* je umeščena v dom starejših v manjšem slovenskem kraju in prikazuje življenje skupnosti oskrbovancev. Temelji na dokumentarnem (spominskem) gradivu, zato je avtentična in ne podlega sentimentalnosti. Temo staranja vpeljuje skozi povezane teme izključenosti, izoliranosti, osamljenosti, smrti, (ne)izpolnjenosti življenja ter fizičnega in duševnega zdravja. *Paradiž* pa ne želi biti (samo) dokumentarno pričevanje, temveč sodobna pravljica, ki slavi življenje – z enakimi možnostmi za vse. Zgodbe mozaično gradi iz spominov, ki starostnikom vzbuja obžalovanje, strahove, melanholijo, pri gledalcih pa vzbudijo grenek smeh prepoznave in se sestavijo v rahločuten slavospev tistemu trenutku, ko ugledamo pomen v vsakdanjem drvenju pogosto podcenjenih vrednot, saj o vrednosti življenja razpravlja z edinega merodajnega položaja – *na koncu časovnega traku*, v bližini smrti. S tega položaja se skozi občutljivo prizmo bioetike dotakne tudi posameznikove pravice do končanja trpljenja in bolečine.

Paradiž je pretežno neverbalna predstava, temelji na igri z masko v maniri Spiazzijeve specializacije – *commedie dell'arte*. Za slog *commedie dell'arte* z uporabo polnih mask je značilna komičnost, tokrat obtesana s temo grenkega priokusa. Spiazzi se je s temo staranja že ukvarjal: v beloruskem Minsku je zasnoval avtorski projekt Družinski album, kjer v majhnem stanovanju ostarele babice in matere obtičijo tri družinske generacije; s študenti igre v Kijevu pa je obiskoval dom za starejše, kjer so zbirali spominske zgodbe oskrbovancev in ustvarili predstavo *Penzion Belvedere*. V *Paradižu* želi opozoriti na nenadzorovano odtekanje samoumevnega časa (življenja), ki ga v vsakdanjem služenju kapitalu preživljamo precej nekakovostno, k vrednim stvarim pa pristopamo instantno, nestrpno, raztreseno. Kdaj smo recimo nazadnje sedli na udoben stol in se brez besed zazrli skozi okno?

Jakob Šfiligoj, Eva Stražar, Rastko Krošl, Barbara Medvešček, Žan Brelih Hatunič, Luka Bokšan, Lucija Harum, Urban Kuntarič, Tarek Rashid, Lučka Počkaj, Andrej Murenc, Maša Grošelj, David Čeh

Vinko Möderndorfer

A Second Past

stage fresco
world premiere

opening night 6 October 2023

STAGE ADAPTATION BY

Tatjana Doma, Luka Marcen

DIRECTOR

Luka Marcen

DRAMATURG

Tatjana Doma

SET DESIGNER

Sara Slivnik

COSTUME DESIGNER

Ana Janc

COMPOSER

Mitja Vrhovnik Smrekar

LIGHTING DESIGNER

Andrej Hajdinjak

STAGE MOVEMENT

Lara Ekar Grlj

LANGUAGE CONSULTANT

Živa Čebulj

GERMAN LANGUAGE CONSULTANT

Stefan Oraže

CAST

Oto von Eichhein, Captain Lukas Bilharz, Old Mirko Bregar

BRANKO ZAVRŠAN

Ivan Novak, Partisan Matija Kolenc, Policeman

DAVID ČEH

Mihael Novak, Ivan Novak Jr.

URBAN KUNTARIČ

Marija von Eichhein, Clerk in the Archive

LUCIJA HARUM

Ana Grabner

BARBARA MEDVEŠČEK

Silvester Grabner, Peter Novak

ŽAN BRELIH HATUNIČ

The Dajčman Woman, Young Sonja, Nada Petrović

MAŠA GROŠELJ

Tončka Kolenc, Marta, Mojca Bregar

EVA STRAŽAR

Joško Medved, Machine Gunner Nande

ANDREJ MURENC

Parish priest Franc, Rudi Dojčer

TAREK RASHID

Frau Gertrude Stein, Mrs. Medved, Old Sonja

LUČKA POČKAJ

Young Mirko Bregar, Miroslav Novak

JAKOB ŠFILIGOJ, guest appearance

Erich von Eichhein, Major Manfred Steiner, Registrar

LUKA BOKŠAN, guest appearance

Doctor Izak Rieman, Farmhand, Commander Slavc, SS Lieutenant

RASTKO KROŠL

STAGE MANAGER

Zvezdana Kroflič Štraki

PROMPTER

Breda Dekleva

LIGHTING MASTERS

Gregor Počivalšek,
Amadej Canjuga

SOUND MASTER

Mitja Švener

PROPERTY MASTERS

Roman Grdina,
Đorđe Dimitrijević

FRONT-OF-HOUSE

David Vitez

MAKE-UP ARTISTS

Marjana Sumrak,
Andreja Veselak Pavlič

WARDROBE MASTERS

Suzana Pučnik,
Maja Zimšek,
Mojca Panič,
Diana Pavič

TAILOR

Anita Kragelj

SEAMSTRESS

Ivica Vodovnik

HEAD OF CONSTRUCTION

Gregor Prah

TECHNICAL MANAGER

Aleksandra Štern

ASSISTANT

TECHNICAL MANAGER
Rajnhold Jelen

The photos in the programme were shot at the Photo House Pelikan; we would like to thank the Museum of Recent History Celje (MNZC) for their help and cooperation in the production.

museumofrecenthistory|celje

mnzc
muzejnovejšezgodovine|celje

We would like to thank Mr. Samo Šavs for his help.

Vinko Möderndorfer (born in 1958) is a Slovenian playwright, writer, poet, theatre, film and opera director. He has published more than sixty volumes of fiction, poetry, plays and essays.

His novel *A Second Past* (2017) is a monumental depiction of events in a small fictional town of Dolina, located in the vicinity of Celje, in the period between 1930 and 1992. In terms of genre, *A Second Past* is a multi-layered novel, it is a historical novel, a novel of reconciliation, a family saga, a war novel, a political and socially-critical novel, but above all, it is a story of love and the consequences of hatred that can span over several generations.

The crucial event that sets the story in motion happens at the end, »girl meets boy« prompts the author to start mining town history in order to write a love story tainted by the grim past. The novel intertwines the stories of two families, namely the most prominent local Slovenian family and the richest German family that dominated Dolina. Peter, a descendant of the families of Mihael Novak, a Slovenian Germanophile and Lord Mayor, and Oto von Eichhein, a German noble, falls in love with Mojca, a descendant of Mirko Bregar, a communist and Partisan resistance fighter. The lovers are unaware of the blood-stained past and the fatal intertwining of their families. To write their love story the author sets out to explore the past.

Vinko Möderndorfer constructs *A Second Past* in the same manner as a painter paints a fresco, dispersing many details in various parts of the painting, barely perceptible to the naked eye, and yet significantly contributing to its totality. It is a tiny moment that can change the course of history, and it is the next generations that are capable of reflecting upon the decisive significance of the moment.

In terms of staging, the adaptation aims to preserve the fresco-like appeal of the novel and seeks to construct a performance language for a novel-like fresco by employing a remarkable and powerful stage collective on its journey through the turbulences of history functioning like a well-oiled mechanism with clockwork precision. The staging principle, i.e., the directorial-dramaturgical driving force of the production is montage, the framing of views and voices observing the same event from different perspectives simultaneously, steering the course of history in different directions for them (and us). What ensues is a second past. The only redeeming feature of history is a collective that is eager to remember and talk about it, devoid of any ideological bias.

A Second Past is a story of a past that becomes a second past after individual destinies are juxtaposed and disclosed, it is a story of minor events with major consequences, a story of love that can be a destructive or a saving force. It tells a relatable story of each one of us having »a second past« defining us and determining one's present; it tells stories uniting into the story of a life.

A story about a past that becomes a second past
as people's destinies are juxtaposed and disclosed;
a story of minor events with major consequences.

Jakob Šfiligoj, Urban Kuntarič, Branko Završan, Žan Brelih Hatunič

Sponzorji in partnerji v sezoni 2023/24

GLAVNI
MEDIJSKI
POKROVITELJ

VEČER

GLAVNI
RADIJSKI
POKROVITELJ

ŠTAJERSKIVAL

PARTNERJI

city center
Vse najboljše

RR
SELECTION

ZVEZDA

z vami že od 1929

televizija celje

mediaspeed

 SVET KNJIGE

Artoptika

Broadway NYC Fashion

Caffe studio

Celjski mladinski center

Lekarna Apoteka pri teatru

Mladinska knjiga Celje

Oaza 2.0

Osrednja knjižnica Celje

SVB, d.o.o., PE Domača štacuna

Turistično informacijski center Celje

Z vašo pomočjo smo še uspešnejši. Hvala!

**Gledališki list
SLG Celje**

letnik 73, sezona 2023/24
številka 2

izdajatelj
SLOVENSKO LJUDSKO
GLEDALIŠČE CELJE

za izdajatelja
MIHA GOLOB

urednica
TATJANA DOMA

lektorica
ŽIVA ČEBULJ

fotograf
UROŠ HOČEVAR

oblikovalci
Studio Ljudje

Vse pravice pridržane.

Celje, Slovenija
oktober 2023

